

Iš mūsų atėmė radijo imtuvą – mūsų paskutinį ryšį su išoriniu pasauliu, be laikraščio *Izvestija*. Laikraščiai, kuriuos anksčiau kartkartėmis gavdavome iš sovietų zonos, irgi nustojo ateiti. Weinertas išvyko į Vokietiją. Nacionalinis komitetas mirė.

1946 m. gegužės 25 d.

Šiandien ryte netikėtai praneša, kad nacionalinio komiteto pastatas uždaromas. Sovietų Sąjungos vyriausybė paskelbė specialiuosius karo laikų įstatymus negaliojančiais, todėl namas, kuriame gyvename, turi būti grąžintas profesinei sąjungai. Iki karo jis buvo šios poilsio namais.

Pastato gyventojus padalija į dvi grupes. Veltui mėginame suprasti, kokių principu. Nepavyksta. Neaišku, ar suskirstymas turi ką bendra su NKVD pasitikėjimu ir simpatijomis ar, atvirkščiai, nepasitikėjimu kiekvienu iš mūsų. Patenku į grupę, kuriai, be generolo Seydlitzo, Korfeso ir Lenskio, taip pat priklauso Homannas, Stößleinas, Frankenbergas, Fleischeris, Puttkameris, Pauluso adjutantas, pulkininkas Adamas ir keletas kitų kariškių. Mūsų paskyrimo vieta tampa generolų lageris Nr. 48, esantis už 300 km į šiaurės rytus nuo Maskvos, netoli Ivanovo.

Prie namo pasirodo du sunkvežimiai, į kuriuos mus sugrūda kaip silkes.

– Vokietijos išgelbėtojus išveža karučiu, – sušnibždu Puttkameriui, nes čia padeda jau tik saviironija. Amžini optimistai, vadovaujami Homanno, būtų mielai ir šia proga parašę padėkos raštą sovietams už tai, kad šie „taip didžiadvasiškai ir nemokamai suteikė mums pastatą, iš kurio galėjome kovoti už tautos išsivadavimą“. Tačiau net ir jie galiausiai tyli ir mėgina juoktis pro ašaras.

Tik vienas netenka savitvardos – neturėjęs galimybės tapti valstybės galva artilerijos generolas Valteris von Seydlitzas-Kurzbachas. Kai geraširdis namo komendantas rusas, tikrai nekaltas dėl visos istorijos, prieina prie jo ir paklausia tradicinio rusų klausimo, kaip sekasi, Seydlitzas sušnabžda:

– *Očen.*

O tada ima vis garsiau rėkti, kol jo balsas nutrūksta:

– *Očen, očен, očен charašo* – labai, labai, labai gerai.

10.

STALINGRADO VAIDUOKLIS

1946 m. gegužės 26 d.

Vakarykštį Seydlitzo įniršio priepuolį sukėlė ne tik jo ir mūsų visų pažeminimas. Dieną prieš mūsų išvykimą generolo Petrovo mašina pasiėmė iš Lunevo jo taip nekenčiamą Vincenzą Müllerį, kad nuvežtų į vilą Pamaskvėje, kur labai prabangiomis sąlygomis, palyginti su mumis, gyvena maršalas Paulusas ir generolas Buschenhagenas, grįžę po liudijimo Niurnbergo procese. Minties, kad didžiausias jo varžovas Paulusas, kurį visą laiką norėjo pranokti, gyvena viloje ir gali lankytis Maskvos teatruose, kine bei muziejuose, o jis, Seydlitzas, grąžinamas vargingu sunkvežimiu ten, iš kur buvo išvežtas elegantišku *Buick* automobiliu, užteko prarasti bet kokią savitvardą.

Taip, Pauluso ir Seydlitzo keliai smarkiai skyrėsi. Pirmą kartą Luneve maršalas apsilankė beveik prieš dvejus metus – tą rugpjūčio 22-ąją, kai Seydlitzas manė, kad jo triumfas jau čia pat. Tačiau galutinai perkeltas į Lunevą iš nedidelio užmiesčio namo, kuriame gyvena su keliais pulkininkais ir generolais, Paulusas buvo tik pernai vasarą. Sutikimas buvo labai nedraugiškas. Didžioji dalis komiteto pastato gyventojų, buvę

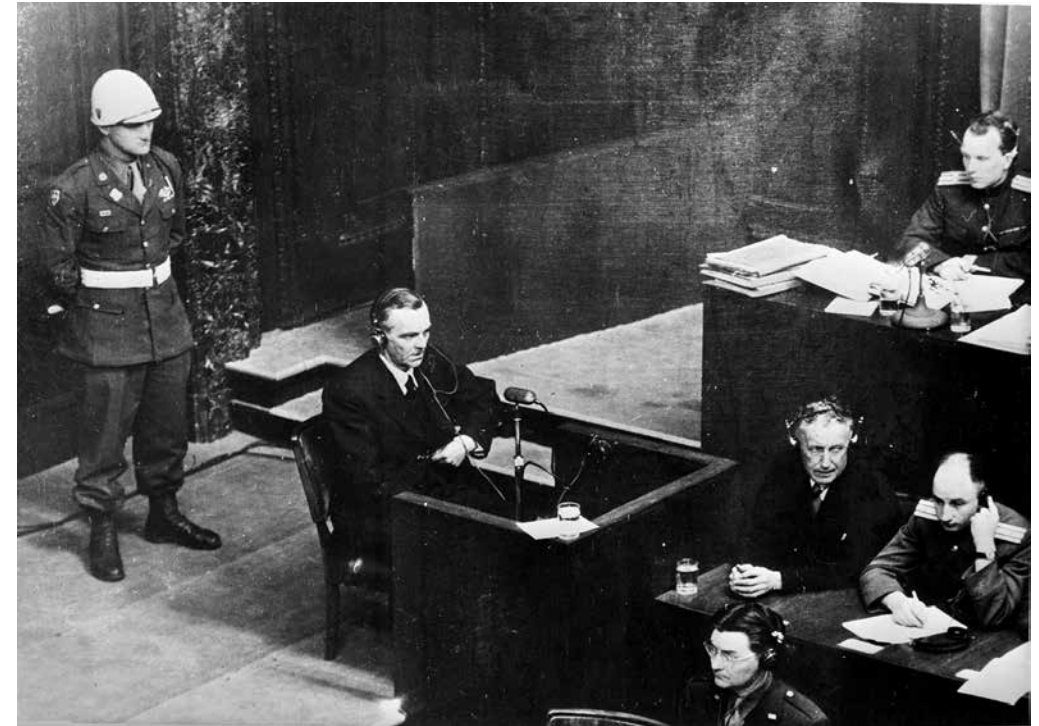
stalingradiečiai, jautė milžinišką nuoskaudą maršalui. Visų pirma priekaištavo jam, kad nepakankamai energingai sakė savo nuomonę prieš Hitlerį, antra, nepakankamai sklandžiai organizavo „katilo“ gynybą. Be to, jis nei prisiėmė atsakomybę už kapituliaciją, nei su armija kovojo iki galo „katile“.

Paulusas buvo sugniuždytas žmogus. Pavargęs, susitaikęs su likimu, nuolatos nervingai trūkčiojančiu veidu, jis laikėsi atokiau nuo visų diskusijų ir ieškojo prasiblaškyto: piešė, meistravo, žaidė kortomis su draugais iš gimtojo Heseno.

Bendraujant su juo asmeniškai, sunku buvo nejausti simpatijos šiam kultūringam, išsilavinusiam vyrui, kuris išvaizda, gestais ir laikysena labiau priminė mokslininką, o ne kareivį. Jis atsargiai reikšdavo savo nuomonę ir gerai apgalvodavo sprendimus. Generolai, pažinoję jį iš anksčiau, pasakojo, kad dėl to atsargumo jis gavo kunktatoriaus* pravarde. Stalingrade Paulusą supė žmonės kalbėjo, kad didelę įtaką jam darė generolas Schmidtas – energingas jo štabo viršininkas be skrupulų, Vermachte pramintas „melaigi Arthuru“**, kuriam Paulusas leido perimti valdžios vairą. Šiaip ar taip, pastoriaus sūnus iš Heseno nebuvo panašus į generolus Reichenau ar von Richthofeną, kurių ūmus temperamentas, garbės troškimas ir negailestingumas vertė visus valdinius jų bijoti. Tačiau Paulusas nebuvo ir žmogus, paaukojęs savo armiją iš aklo klusnumo. Priešingai. Įvykių sukūrys Stalingrade jį, regis, prislėgė, nes aštrus protas suprato visą likimo jam skirtą atsakomybę, kurią prisiimti buvo per silpnas. Jam neužteko ryžto išsiveržti iš „katilo“ prieš Hitlerio valią, nes manė negalįs įvertinti, ar 6-osios armijos paaukojimas kariniu požiūriu tikrai nėra paskutinė priemonė, leisianti atidaryti naują frontą. Jis taip pat nenorėjo suteikti niekam dingsties apkaltinti jį karinės kampanijos Rusijoje nesėkme, kad nepakluso įsakymams. Kaip pats pasakė, negalėjo įvertinti ir to, ar per ankstyvas pasidavimas prie Stalingrado nebūtų sukliudęs svarbiai politinei plėtrai – galimam Turkijos ir Japonijos įstojimui į karą prieš Sovietų Sąjungą Vokietijos pusėje. Paulusas susilaikė nuo bet kokių pastabų, ar jo vadovybė, armijos grupės vadas ir generalinio štabo vadas rėmė jo pranešimus Hitleriui apie padėties beviltiškumą, arba, atvirkščiai, pritarė Hitlerio pažadams išvaduoti iš apgulties ir įsakymams išlaikyti pozicijas.

* *Cunctator* – iš lot. „delsėjas, vilkintojas“; pagal pravarde, kurią romėnai davė karvedžiui ir diktatoriui Kvintui Fabijui Maksimui už labai atsargius ir neryžtingus jo veiksmus per Antrąjį pūnų karą.

** Arthuras Schmidtas (1895–1987).



Feldmaršalas F. Paulusas Niurnbergo tribunole liudija prieš buvusią šalies politinę vadovybę. 1946 m.

Sovietų siūlymą kapituliuoti armija atmetė tokiu įsakymu:

„Visi žinome, kas mums gresia, jei armija nutrauks priešinimąsi. Daugumos mūsų laukia mirtis: nuo kulkos arba nuo šalčio, bado ir gėdingos nelaisvės kančių. Turime tik vieną išeitį – kovoti iki paskutinio šovinio.“

Šis armijos įsakymas virto didžiausiu nacionalinio komiteto priekaištu Paulusui, nes jis pats pasirodė nesąs pasirengęs paskutiniam šoviniui ir pasyviai leido armijai kapituliuoti, kai prieš kulkos, bado ir šaltis jau buvo nusinešę šimtus tūkstančių gyvybių, o iš likusiųjų atėmė bet kokią atsparumą nelaisvės kančioms. Paulusas gynėsi aiškindamas, kad nieko nežinojo apie įsakymą. Tikėtina, jog melagis Arthuras galėjo išleisti įsakymą jam už nugaros. Ar Paulusas ir kiti generolai iš baimės išvengė mirties mūšio lauke ir nesieė priemonių, kurių pagal senas tradicijas imasi skęstančio laivo kapitonas? Nenuneigiama jų, kaip karininkų, drąsa per du karus verčia tuo abejoti. Galbūt tokį elgesį paaikšintų vieno Stalingrado

generolo žodžiai paskutinėmis apsuptyties dienomis: „Dėl šito šunsnukio Hitlerio nepaleisiu sau kulkos į galvą.“ Žodžiai – ne vietoje ir ne laiku, kai ką tik dėl to šunsnukio buvo paaukota 300 000 gyvybių. Tačiau juos galima suprasti, jei tikėsime, kad generolai tikrąjį „fiurerio“ veidą pamatė tik tada, kai Hitleris išdavė juos ir jų armijas.

Per vieną pokalbį 1945 m. vasarą Paulusui buvo priekaištauta, kad negalima visiškai pateisinti jo sprendimo pasiduoti į nelaisvę prieš Hitlerio valią, ir jo paties įsakymą, nes nepanaudojo viso savo autoriteto prieš Hitlerį.

– Ne sutapimas, kad maršalas von Witzlebenas ir jo draugai buvo pakarti Hitlerio kartuvėse kaip tik tą dieną, kai jūs pagaliau pirmą kartą viešai kalbėjote prieš Hitlerį, – pasakė jaunas karininkas. – Jei būtumėte prisidėjęs prie komiteto veiklos dar prieš metus, gal būtumėte padėjęs liepos 20-ąją vyrams laimėti.

Paulusas nenorėjo to pripažinti. Jo manymu, jis kalbėjo nei per anksti, nei per vėlai. Net jei šiandien galima abejoti, ar koks jo veiksmas apskritai būtų turėjęs įtakos įvykiams, tai vis dėlto buvo keista, kad savo delsimo pateisinimą jis rado diplomatiškuose Piecko ir Weinerto komplimentuose tomis 1944 m. rugpjūčio dienomis, kai šie siekė jo sąjungos. Smarkūs nerviniai veido traukuliai išdavė sumišimą, kurį jautė, remdamasis tuščio mis mandagumo frazėmis žmonių, su kuriais taip ilgai atsisakė sėdėti prie vieno stalo.

Praėjus kelioms savaitėms po atvykimo į Lunevą, komunistai ir rusai, padedami Homanno ir Vincenzo Müllerio, vėl mėgino patraukti Paulusą į savo pusę. Šie du, neabejotinai prilygstantys jam intelektu, tačiau pranokstantys jį valios stiprybe, galiausiai įtikino Paulusą papasakoti, ką žino apie pasirengimą karinei kampanijai Rusijoje, prie kurio jis daug prisidėjo kaip generolas kvartirmeisteris. Jau 1943-iaisiais, kai dar daugelis Vokietijoje tikėjo prevencinio karo prieš Rusiją teiginiu, Paulusas galėjo suduoti lemiamą smūgį Hitlerio prestižui.

Dabar, kai buvo per vėlu, jis savo žinias išdėstė raštu. Tiesa, jausdamas didelį psichologinį spaudimą. Kaip netrukus sužinojome, visa tai buvo skirta jo, kaip kaltinimo liudytojo, parodymams Niurnbergo procese parengti. Per visą žiemą komitete ne kartą lankėsi pagrindinis kaltintojas iš Sovietų Sąjungos pusės generolas Rudenka pažiūrėti, kaip pasistūmėjo darbas. Čia buvo atvežtas ir generolas Buschenhagenas. Jo parodymai pakreipė karo nusikaltėlių procesą Suomijoje prieš jo buvusius draugus suomius

sensacinga linkme. Jis irgi turėjo liudyti Niurnbergo procese. Drauge su juo atvyko olimpinių žaidynių dalyvis raitelis von Wangenheimas, kuris pateko į nelaisvę būdamas centrinio fronto divizijos papulkininkiu. Kadangi Wangenheimas dirbo karo atašė padėjėju Ankaroje, rusai mėgino per daugybę apklausų, lydimų šokolado, cigarečių, grasinimų ir pažadų, išgauti kaltinamosios medžiagos prieš Papaną. Greičiausiai nesėkmingai, sprendžiant iš proceso baigties.

Kartą tuo laikotarpiu, kai Vincenzas Mülleris stengėsi paveikti Paulusą, stovėjau pasislėpęs tarp keleto eglų sniege priešais mūsų namą ir valiau savo uniformą. Vienose iš dvejų namo durų, pro kurias taip pat buvo galima patekti į rusų kabinetus, pasirodė Vincenzas Mülleris. Kaip medžiojantis vilkas apsidairė į visas puses, bet manęs nepastebėjo. Tada greitai nėrė atgal į namą pro kitas duris. Nesupratau jo elgesio. Nė vienas žmogus, norėdamas pereiti iš vieno kambario į kitą mums skirtose patalpose, nebūtų iššėjęs į lauką be palto, spaudžiant 20 laipsnių šalčiui, tam, kad tuojau pat įeitų pro kitas duris. Patekti į mūsų kambarius iš rusų kabinetų irgi buvo galima pastato viduje. Apie nutikimą atsitiktinai papasakojau vienam bičiuliui ir pajuokavau:

– Mülleris turbūt kuoktelėjo.

Mano pašnekovas viską paaiškino.

– Tu visai aklas? – paklausė nustebejęs. – Mülleris jau keletą dienų nieko nevalgo.

– Ką visa tai reiškia? – suglumau.

– Kai pradėjo įkalbinėti Paulusą, jis gauna specialų maitinimą. Mūsų kopūstienė ir sorų košė jam, savaime suprantama, neskanios. Pats pasakojo, kad ne kartą mėgino atsisakyti maitinimo, bet rusų atsakymas buvo: „Valgykite, generole, neižeidinėkite mūsų. Jūs vykdotė svarbią politinę užduotį.“ Aišku, dabar jis nenori, kad kiti matytų jį dažnai išeinantį iš rusų kabinetų.

Tik dėl to, kad gaudavo sumuštinių su ikrais, Müllerio, žinoma, negalima įtarinėti tokiu Pauluso spaudimu, nuo kurio šis ne kartą palūžo traukomas verksmo konvulsijų. Tokia čia sistema. Sovietai neatsisako korupcinių metodų net tada, kai tikslus galėtų pasiekti ir be jų. Ką jie sau mano tuo metu, sunku įsivaizduoti. Turėtų suprasti, kad, jei planuoja dar ką nors iš mūsų išsiųsti namo, vieną dieną ryšys tarp Niurnbergo proceso ir sumuštinių su ikrais tikrai išaiškės. Bet rusams, matyt, vis tiek. Regis, jie visi,

nepaisydami jokių pasekmių, yra įsitikinę, kad „materialinė bazė“ valdo „ideologinį antstatą“.

Kadangi tai papasakojau, turiu pasidalyti ir savo patirtimi. Kai, sulysęs kaip skeletas ir mirtinai išsekintas karštligės priepuolių, gulėjau šaltame kaip lediniame Krasnogorsko ligoninės barake, vieną dieną jame pasirodė rusų karininkas ir atnešė man šiek tiek lydyto sviesto bei baltos duonos. Pasakė, kad gavo visa tai Maskvoje vyriausiosios gydytojos prašymu. Vėliau jis lankė mane dar kelis kartus, ir jo dovanos, tokios juokingai menkos normalaus maitinimosi sąlygomis, padėjo man įveikti ligą ir pasitaisyti. Buvau nuoširdžiai dėkingas vyriausiajai gydytojai. Po kelių savaičių, kai sužinojau, kad rusas, nešęs man maistą, yra komisaras Šternas, ėmiau abejoti šios pagalbos nesavanaudiškumu. Panašiai atsitiko ir antifašistinėje mokykloje. Kai baigėsi kursai, man ir Bechleriui buvo pažadėta nuvežti į Maskvą ir parodyti miestą. Šio pažado, kaip ir kitų pažadų, suteikti mums galimybių susipažinti su gyvenimu Sovietų Sąjungoje už lagerio ribų neištesėjo. Vietoj to buvau keletą dienų apklausiamas kaip naikintuvo pilotas ir karininkas. Kai ėmiau protestuoti ir reikalauti nedelsiant grąžinti į Lunevą, mane iš karto mėgino perkalbėti – pasiūlė vyno ir maisto. Ir tik tada, kai pasiskundžiau mokyklos viršininkui, NKVD paliko mane ramybėje.

Lageriuose – vieša paslaptis, kad per visas apklausas NKVD mėgina atrišti liežuvius maisto produktais ir cigaretėmis. Metodas, kuris bado sąlygomis, be abejonės, sulaukia nemažos sėkmės. Tik tas, kuris mėnesių mėnesius balansavo ant mirties nuo bado slenksčio, gali įvertinti, kiek sriubos lėkštė tam tikromis aplinkybėmis gali būti baisesnė už bet kokį grasinimą ar kankinimą, kai lėkštę nuo išbadėjusiojo skiria raginimas įskusti ir išduoti.

Demoralizuojantis bado poveikis, politinių vadovų ir komunistų emigrantų korupcijos metodai lageriuose, privilegijuota mūsų namo gyventojų ir komiteto delegacijos padėtis taip neišardomai susiejo gryną savisaugos instinktą su prisijungimu prie nacionalinio komiteto, kad kartais jau nežinai, ar ir kiek tave patį tai veikia ar veikė, net jei prisijungei prie antifašistinės grupės lageryje tokiu metu ir tokiomis aplinkybėmis, kai apie bet kokią galimą naudą iš to negalėjo būti nė kalbos. Bet kuriuo atveju tave, kaip ir kitus, nuolatos kamuoja nešvari sąžinė, kurios nepripažįsti. Kol vyko karas ir į visa tai galėjau žiūrėti kaip į neišvengiamą dėl aplinkybių blogį



Iškart po karo į Vokietiją leista išvykti tik patiems ištikimiausiems sovietų pagalbininkams.

ir būtinybę, su kuriais tiesiog reikėjo susitaikyti, buvo lengva save pateisinti. Tačiau įvykis su Mülleriu vėl pažadino manyje visus šiuos dalykus. Pasijaučiau taip, lyg turėčiau tuoj pat išsimaudyti, nuplauti visą tą purvą, į kurį patekau, išeiti pagaliau iš prietemos ir atsikratyti pasišlykštėjimo jausmo savimi ir visais aplinkiniais.

Praėjus kelioms savaitėms po Kalėdų, Paulusas ir Buschenhagenas buvo išvežti, o kiek vėliau laikraštyje *Izvestija* pasirodė straipsnis apie jų liudijimus Niurnbergo teisme. „*Prizrak Stalingrada* (Stalingrado vaiduoklis) įžengia į salę ir liudija prieš nacių nusikaltimus“, – patetiškai rašė rusų žurnalistas.